

Üsküp Şehir Merkezinin Heterotopik Morfolojisinde İdeolojik Dönüşümlerin İzleri

Abdullah Eren Demirel¹

Özet

Kentler zamanla kendi doğal süreçlerinde gelişebildikleri gibi, dış etkenlerin yönlendirmeleri de olabilmektedir. Özellikle ideolojik yaklaşımların yönlendirmesi, kent formunda varolan düzenin görmezden gelinerek yeni bir yapılaşmanın başlamasına ve sonuç olarak birbiri ile kopuk kent fragmanlarının oluşmasına sebep olabilir. Heterotopik düzen olarak da adlandırılabilir bu durumda kent dokusu gittikçe farklılaşıp ayrışırken, kentlinin deneyimini de kısıtlayan, mekanlar arası eşik ve geçiş alanlarının oluşmasına izin vermeyen, karmaşık bir mekansal ağ oluşmaktadır. Bu çalışma kapsamında da farklı ideolojilerin kentin morfolojik gelişimine yapabileceği olası etkileri tartışmak amacıyla Üsküp şehir merkezinin özellikle 1963 yılında yaşanan deprem sonrasındaki morfolojik gelişimi analiz edilmiştir. Yirminci yüzyılın başında modernist ideal ile genişlemeye başlayan ve bu süreçte altı farklı yönetimin elinde bulunan şehrin morfolojik gelişiminde kırılma noktası olan deprem sonrası, Vardar Nehri güneyindeki yapıların büyük çoğunluğu yıkılmıştır. Kenzo Tange önderliğinde uluslararası işbirliğine dayanan yeniden inşaa sürecinde metabolist yaklaşımla açık formda yeni bir kent kurgulanmıştır. Sonraki süreçte, politik ve ekonomik sebeplerden ötürü Tange'nin önerisi tam olarak gerçekleştirilememiştir. Sınırlı sayıda brütalist üslupta yapı inşaa edilen merkezde, sonraki yirmi yıl içerisinde sosyalist ideolojiyle özellikle konut projeleri üzerinden yapılaşma devam etmiştir. Makedonya'nın Yugoslavya'dan ayrılarak 1991'de bağımsızlığını ilan etmesiyle başkent konumuna geçen Üsküp'te politik ortamdaki sıkıntılardan ve ekonomik krizden ötürü uzun yıllar yapılaşma aktivitesi görülmemiş, kent merkezinin büyük kısmı kimseye ait olmayan, işlevsiz boş bir mekan olarak varlığını sürdürmüştür. 2000'lerin başında politik ortamdaki düzelme, neoliberal ekonomilerin kazandığı ivme ile birleşmiş ve şehir merkezindeki boş alanlar kontrolsüz ve hızlı bir yapılaşma sürecine açılmıştır. 2010'lu yılların başına gelindiğinde ise Üsküp 2014 projesiyle birlikte mimarlık tarihsici ideolojinin aracı olmuş ve kentin morfolojisinden tamamen ayrılan, kentlinin deneyimini de artırmaktan öte iyice kısıtlayan bir dizi yapı inşaa edilmiştir. Bütün bu gelişim süreci tipomorfolojik analizler ile incelenmiştir ve her yeni ideolojinin farklı ve etkili biçimde varolan kent morfolojisini nasıl sekteye uğratıp, yeni kopuk fragmanlar ile heterotopik bir düzen yarattığı ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üsküp, Kent, İdeoloji, Heterotopoloji, Kentsel değişim

1. Giriş

Kentler kendi doğal süreçlerinde gelişebildikleri gibi dış etkenlerin yönlendirmeleriyle de şekillenebilen, heterojen, çok kimlikli ve katmanlı yapıya sahiptirler. Gelişim süreçlerindeki mekansal, ideolojik, ekonomik ya da sosyal kopmalar da kentin çeşitli farklı karakterlerde parçalardan oluşmasına sebep olmaktadır. Kentlerin gelişiminde farklı ideolojilerin süresizlik ve kopmalarla birlikte hakim olmaları kent morfolojisinde böylesi heterotopik dönüşümleri de beraberinde getirebilmektedir. Foucault (1984) tarafından birbiriyle belirli bir gerçek bağlamda bağdaşmayan çeşitli mekanın birlikte varoluşuyla tanımlanan heterotopoloji, muğlak ve karmaşık kent ve kentli ilişkisine işaret eder. Bu çalışmada da Üsküp'ün kent merkezinin morfolojisindeki heterotopik gelişim ideolojik dönüşümlerle beraber eleştirel bir gözle incelenmiştir ve Üsküp özelinde ideolojik yaklaşımların kentte yarattığı etkiye dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Özellikle son yüzyılda altı farklı devletin parçası olan şehir, değişen jeopolitik durumlara göre farklı kimliklere

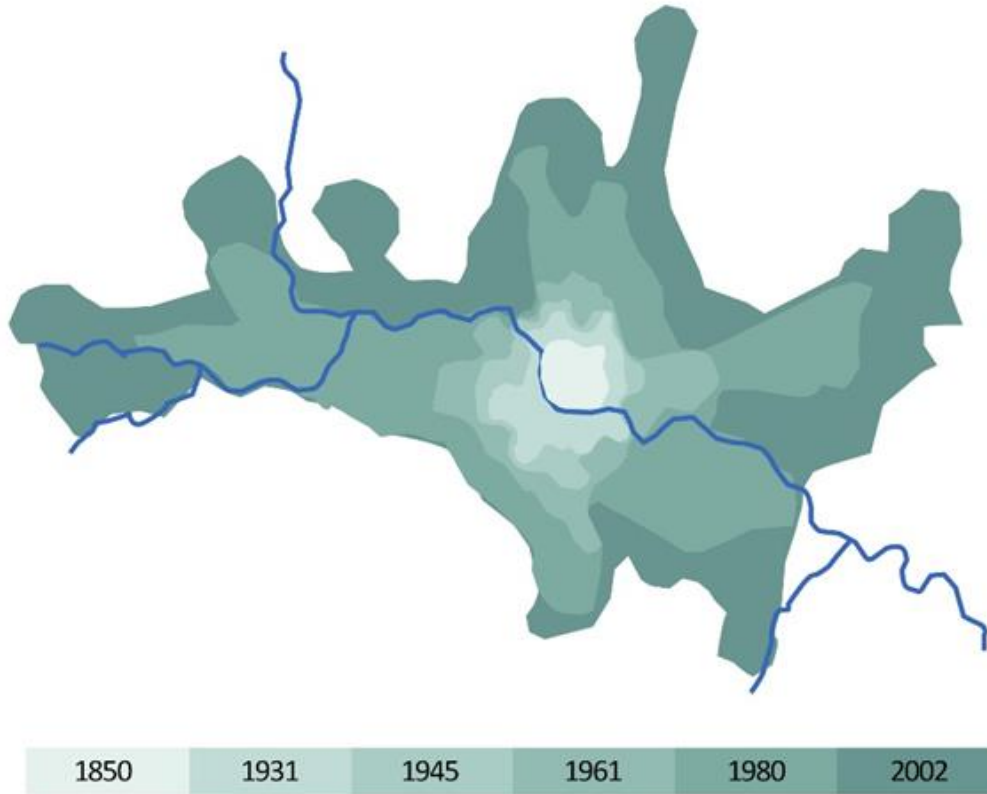
¹ Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü, abdullaheren@gazi.edu.tr.

bürünmüştür. Çalışma kapsamında 1963 depremiyle yaşanan geniş çaplı yıkım ve sonrasında takip eden yoğun yapılaşma süreci referans noktası alınarak kentin formal gelişiminin analizi ve farklı ideolojilerin mekansal yansımalarına dair çıkarımlar yapılması adına farklı kent parçalarının tipomorfolojik analizi yapılmıştır.

2. Üsküp'ün Tarihsel Gelişimi

Üsküp'ün günümüzdeki şehir formunun izleri ilk olarak 1392'de Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmesinin ardından oluşmaya başlamıştır. Geleneksel Osmanlı kentlerinde olduğu gibi çarşı etrafında gelişen ticari ve idari merkez ve çevresindeki yerleşim yerlerinden oluşan Üsküp'ün Vardar Nehri'nin kuzeyinde şekillenen şehir dokusu, ilk olarak 1555 yılında yaşanan büyük depremde ağır hasar almıştır. Bunu 1689 yılında Avusturya generalinin şehirde yarattığı büyük yangın takip etmiştir. Bu iki olaydan sonra küçük bir kasaba haline dönüşen Üsküp'ün eski etkin şehir konumuna dönüşü ancak ondokuzuncu yüzyılda başlamıştır. Şehrin gelişimindeki ideolojik etkenlerden biri Tanzimat Fermanı ve yeni tren hatları ile Üsküp üzerinden Batı Avrupa ile kurulan ilişkiler ve bu dönemde alınan yeni şehirleşme kararları olmuştur. Özellikle kent merkezinde çok sayıda neoklasik tarzda yapılar inşa edilirken Tanzimat ile gayrimüslimlere tanınan yeni haklar bu nüfusun da şehir üzerindeki varlığını artırmıştır. Kent formundaki en belirgin değişimlerden biri Balkan Savaşları'ndan sonra şehrin hakimiyetinin Osmanlı'dan Sırp Krallığı'na geçişi ile yaşanmıştır. Şehrin yeni siyasi gücü ideolojik olarak ayrılmış yeni bir kent kimliği tanımlamak için Osmanlı kentinin izlerini yok etmek yerine o kısmı yaklaşık olarak olduğu gibi bırakıp şehrin yeni merkezini Vardar Nehri'nin güneyine taşımıştır (Şekil 1). Dönemde hakim olan yaklaşımlara paralel olarak modern bir kent inşa etme yoluyla neoklasik ve erken modernist stilde yapılar inşa edilmiştir. Osmanlıdan kalan sokak izlerinin bir kısmı korunurken bugün de merkezin tanımında en etkili morfolojik iz olan Makedonya Meydanı oluşturularak bunun etrafında daha merkezci ve otomobilleşmeye dayalı bir şehir dokusu oluşturulmuştur.

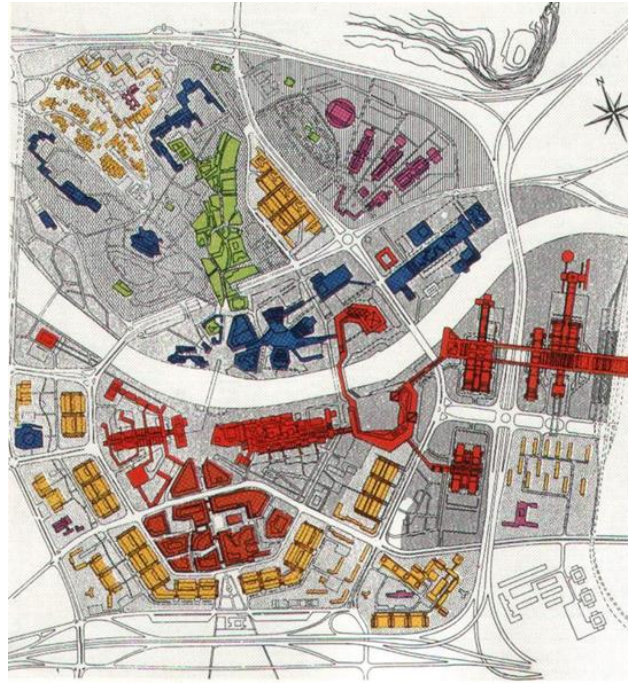

Şekil 1 Üsküp'ün sınırlarının yıllar içinde gelişimi (Kaynak: Mijalkovic & Urbanek, 2011'den uyarlanmıştır)

Görüldüğü üzere Üsküp'ün kent morfolojisinin şekillenmesinde ideolojiler oldukça etkili olmuştur. Özellikle Osmanlı dönemindeki müslüman ağırlıklı kent kimliğinden Yugoslav – Makedon kimliği oluşturmaya doğru giden süreçte kent dokusunda yaşanan dönüşümlerin daha homojen olduğu gözlemlenmektedir. Kent merkezinin morfolojik olarak dönüşümü ve daha parçalı heterotopik bir düzene geçişi ise 1963 yılında yaşanan depremle birlikte gözlemleniyor. Tıpkı 1555 yılındaki deprem gibi bu deprem sonrasında Üsküp ağır bir hasar almıştır ve şehrin dörtte üçlük bir kısmı yıkılmıştır. Kentin kuzey kısmındaki Osmanlı'dan kalan kent dokusu çok ciddi şekilde etkilenmezken nehrin aşağısında konumlanan yeni kent merkezinin büyük bir kısmı, birçok kamusal yapı depremle birlikte yerle bir olmuştur. Şehrin yeniden inşa edilmesi süreci, dönemin sosyopolitik şartlarının etkisiyle uluslararası aktörlerin devreye girdiği çok ortaklı bir çalışmaya dönüşmüştür. Bu süreç, Soğuk Savaş kaynaklı gerilimler arasında köprü kuran, yanlı olmayan uluslararası bir lider konumu alma niyetindeki Yugoslavya için uygun bir zemin yaratmıştır (Bouzarovski, 2011). Birleşmiş Milletler'in öncülüğünde yürütülen şehrin yeniden inşa edilme sürecinde kurulacak ekiplere de yansıyan bu durumla, kent alansal planlaması için Doğu ve Batı bloğundan tanınmış plancılar Konstantinos Doxiadis ve Adolf Ciborowski ortaklığında çalışılmıştır. Şehir merkezinin tekrar planlanması için ise uluslararası bir yarışma düzenlenmiştir, sonucunda ise ödül %60 oranında Japonya'dan Kenzo Tange ve takımı, %40 oranında ise Hırvatistan'dan Radovan Miscevic ve Fedor Wenzler arasında paylaştırılmıştır. Sonraki süreçte kurulan Üsküp Şehir Planlama Enstitüsü birimi ile Tange'nin önerisi üzerinden kent merkezinin yeniden inşasının uygulamasına geçilmiştir.

Üsküp kent merkezinin şuan ki heterotopik düzeninin oluşumunda ilk adım Kenzo Tange'nin metabolist master planı ile gerçekleşmiştir. Sosyalist Yugoslav yönetiminin hedeflediği kompakt ve modern şehir profili için Tange ve ekibinin yaklaşımı oldukça müsaitti. Yıkımın büyük boyutlarda oluşu ve sosyalist yönetimin elinde olan toprakların gerekli idari süreçle yeni servisler için imara açılmasının müsaitliği Tange'nin vizyoner yaklaşımıyla buluşarak Üsküp üzerinde ütopyacı şehircilik idealizmin denenmesi için de imkan sunmuştu (Martek & Lozanovska, 2016). Tange'nin ekibi Tokyo, Hiroshima ve benzeri projelerde uyguladıkları metabolist yaklaşımı burada da sürdürmüşlerdi. Şehrin merkezinin güneyinin neredeyse tamamen yıkılarak 'tabula rasa' konumuna dönmesi de ütopyacı ve idealist yaklaşımlarını oluşturmak için uygun bir zemin yaratmıştı. Yeni master planın en öne çıkan özelliği merkezci neoklasik Avrupa şehri düzenini kırmak amacıyla lineer genişlemeyi tetikleyen yeni bir doğu-batı aksının oluşturulmasıdır (Lozanovska, 2012). Tange'nin kente yaklaşımında mekansal strüktürler (spatial structures) olarak tanımladığı Şehir Kapısı ve Duvarı master planı düzenleyen temel elemanlar olmuştur (Şekil 2). Doğu-batı aksı üzerine oturan Şehir Kapısına çeşitli idari ve ticari işlevlerin yerleştirilip tren garı ile bütüncül bir sistem oluşturulması hedeflenmiştir. Bununla birlikte lineer formda ve yüksek katlı apartman bloklarından oluşan Şehir Duvarı ise iç kuşağın çeperinde merkezci kent formunun izlerini sürdürmektedir. Şehir Kapısı ve Duvarı dinamik strüktürler olarak şehirde formal olarak var olan durağan yapı olmaktan öte, şehirdeki hareketi üreten ve yöneten üç boyutlu mekanlar olarak kurgulanmıştır (Lozanovska, 2012). Tange ve ekibinin merkezin formunda bir diğer kritik yönlendirmesi morfolojik bir eleman olarak Vardar Nehri'ne yükledikleri yeni karakterdir. Daha önceki şehir yerleşiminde Vardar Nehri ideolojik amaçlı bir mekansal eleman olarak şehri ikiye bölmede kullanılmıştı. Yeni masterplanda nehrin iki yakası birlikte ele alınarak sosyokültürel birçok işlevde kamusal alanın lineer olarak nehir aksı üzerinde yerleştirilmesi hedeflenmiştir. Bazı kesimler tarafından Tange'nin ikili Şehir kapı ve duvarı konsepti Üsküp şehrinin tarihsel sınırları aşan mimarisinin temellerini ve yere aidiyet hissini başarıyla taşıdığı yönünde desteklenirken (Lozanovska, 2012), kimi akademisyenler ise kentnin yerel tarihi ve geleneğine hiç referans vermeyip üst perdede kavramsal yorumlar olarak kalmasını eleştirmiştir (Tolic, 2019).

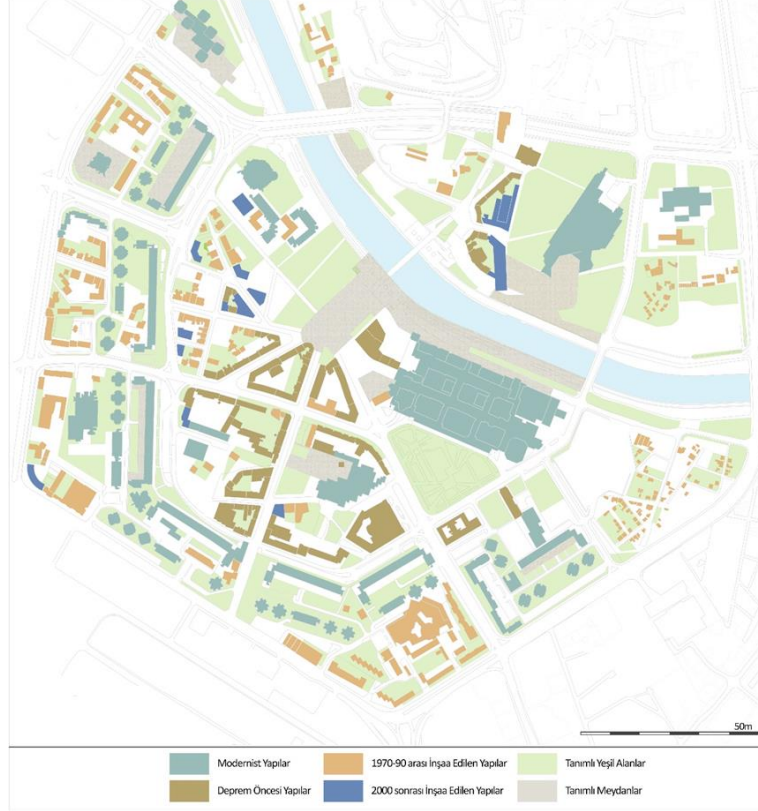
Şekil 2 Kenzo Tange ve ekibinin Üsküp master planı (Kaynak: BM, 1970)

Morfolojik olarak yeni Üsküp planının en belirgin farkı yapı ölçeğinde gerçekleşen kritik değişim ve geleneksel yapı adası yerleşimlerinden daha açık alanlarla birlikte tasarlanmalarıdır. Brütalist üslupta, fiziksel ve işlevsel olarak birbiri ile ilişkilenen yapılar yapılmıştır. İdealist yönleri olmakla birlikte, yine ideolojik bir arkaplan ile oluşturulan master plan birçok yönden eleştirilmiştir. Deprem sonrasındaki yirmi yıl içerisinde Üsküp'ün morfolojisi incelendiğinde Tange'nin master planının tamamlanamamış bir proje olarak kaldığı ve merkezdeki ilk heterotopik parçalanmasının olduğu gözlemlenmektedir. Bütüncül bir hedefle, var olan bazı yapıları da yıkmayı öngören Tange'nin planında Yugoslav rejiminin gittikçe azalan gücüyle Şehir Duvarının büyük ölçüde inşaa edildiği ama Şehir Kapısının büyük bir kısmının ve nehir boyunca planan yapıların gerçekleştirilemediği gözlemlenmiştir. Bu yirmi yıl içerisinde sovyet sosyalist yaklaşımla merkezdeki dış çeperin modernist izler taşıyan farklı konut tipolojileriyle inşa edildiğini görmekteyiz. Mülkiyet hakkının olmayışı ve deprem gibi olası afetlere risk teşkil etmesi sebebiyle nehir çevresindeki yapılaşmanın belirli brütalist yapılar dışında minimum düzeyde olduğunu görülmektedir.

1980'li yılların sonundan 2000'lerin başına kadar olan dönemde politik atmosferin değişimiyle birlikte kent merkezindeki imarlaşma hareketlerinin neredeyse durma noktasına geldiğini gözlemlemekteyiz. 1991 yılında Makedonya'nın Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesiyle Üsküp yeni cumhuriyetin başkenti konumuna geçmiştir. Bu değişimle birlikte şehir merkezi yeni cumhuriyetin ideolojik hamleleri için mekansal bir laboratuvar konumuna geçmiş, kurumsal yeniden merkezleşmeyle şehir dokusu, piyasa ekonomisi ve emlak çıkarları doğrultusunda şekillenmeye başlamıştır (Mariotti & Pencic, 2015). Ancak, iç problemler ve ekonomik krizlerle birlikte yaklaşık 10-15 yıllık bir dönemde ciddi bir yapılaşma hareketi gözlemlenememiştir (Şekil 3). Sıkıntılı politik atmosfer sonrası 2000'li yılların başında çıkan etnik çatışmaların 2002 yılında çözülmesinin ardından özellikle merkezdeki kentsel yenileme ve iyileştirme projeleri önem kazandı (Kolar-Panov et al., 2007). Meydanların ve yayalaştırılmış alanların yeniden inşası ve nehrin sağ yakasına inşa edilen yaya ve bisiklet hattı merkezin kentliler için daha çekici hale gelmesini sağladı. Merkezin değer kazanmaya başlamasıyla, 2000 sonrasında başa geçen parti liderliğinde, neoliberalleşen dünya ekonomisine paralel şekilde boş arazilerin sermayeye katılması politikasına yönelinmiştir. Çıkarılan yasaların yardımıyla özellikle merkezde deprem sonrasında boş kalan parsellerde yapılaşma görülmeye başlamıştır. Bu ideolojik hamleler, şirketleşmelerin ve finansal

aktivitelerin mekansal sonucu olarak çağdaş bir mimari dilde, geçmiş dokudan kopuk yapılaşma oluşmuştur. Bu durumun özellikle Tange'nin planında öngörüldüğü gibi yapılaşmayan nehrin alt batı yakasında yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Sonuç olarak bağımsızlığının ilk yirmi yılında Makedonya'nın kimliği ve siyasi çoğulculuğu şehrin mimarisine yansımış, merkezdeki siyasi kayıtsızlık, yoğun ticarileşme, şeffaflık eksikliğinde yozlaşmış yönetim halkın sosyal yaşamının da bir parçası haline gelmiştir (Risteski, 2014).

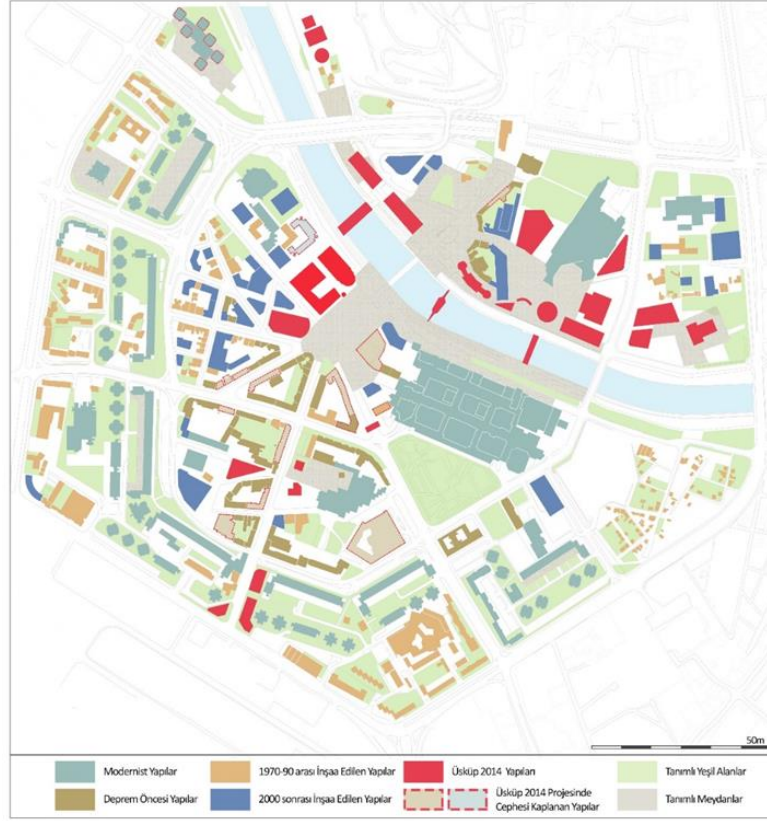

Şekil 3 Üsküp şehir merkezinin 2000 yılı öncesi morfolojik durumu

Üsküp şehir merkezinin günümüzde gözlemlediğimiz heterotopik düzeninde en bariz etkiyi bırakan ideolojik hamle ise Üsküp 2014 projesi ile gerçekleşmiştir. 2010 yılında, iktidar partisinin halka arz ettiği bu proje ideolojik olarak Türkler ve Osmanlı İmparatorluğu'yla olan geçmişten Üsküp'ü kopartıp, Büyük İskender dönemi Makedonya Devleti'ne dayanan yeni kentsel bir imge oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda mimari, doğrudan ideolojik bir araç olarak görülerek antik döneme işaret eden tarihsici yapıların inşa edilmesi hedeflenmiştir. 2010 yılında başlayarak 2014 yılına kadar tamamlanması hedeflenen projede kent mekanına dört farklı şekilde müdahale edilir: Temel mekansal müdahale olarak özellikle Vardar Nehri kıyısında bir dizi yeni yapı inşa edilmiştir. Eklektik şekilde, oran ve ölçüleri bozarak, neoklasik ve barok üsluba referans veren bu yapılar nehir boyunca yeni ve daha 'Avrupalı' bir şehir silüeti oluşturmak için kullanıldı. Aynı zamanda da modernist yapıları ve Osmanlı çarşı bölgesini de perdelemişlerdi (Amygdalou, 2019). İkinci olarak proje özellikle Makedonya Meydanı çevresinde deprem öncesi yıkılan yapıların yeniden inşasını ve meydana bağlı akslar üzerinde bazı yapıların bu yeni üslup ile kaplanmasını içermektedir. Son olarak da şehrin kamusal mekanlarında kente ait olmayan heykeller yerleştirilerek merkezin özünde sahip olmadığı bir mirasın simgelenmesi hedeflenmiştir. İktidarın mimari yöndeki bu ideolojik hamleleri halkta tam olarak karşılık bulamamış, birçok kesim kentin modernist geçmişinin izlerinin silinmeye çalışılmasına karşı çıkmıştır. Üsküp 2014 projesine büyüyen tepkiler ve iktidarın genel ideolojik duruşuna karşı eleştiriler sonucunda 'Renkli Devrim' adıyla anılan, tüm şehir geneline yayılan bir protesto başlamıştır. Adını projeye özdeşleşen eklektik ve steril, beyaz

dokudaki yeni yapıların boyalarla tahrip edilmesinden alan, sanatsal dirence dayanan bu protestolar halktan kopuk ideolojik kentleşmenin nasıl heterotopik sonuçlara vardığının da açık bir göstergesi olmuştur (Şekil 4).

Şekil 4 Üsküp şehir merkezinin günümüzdeki morfolojik durumu

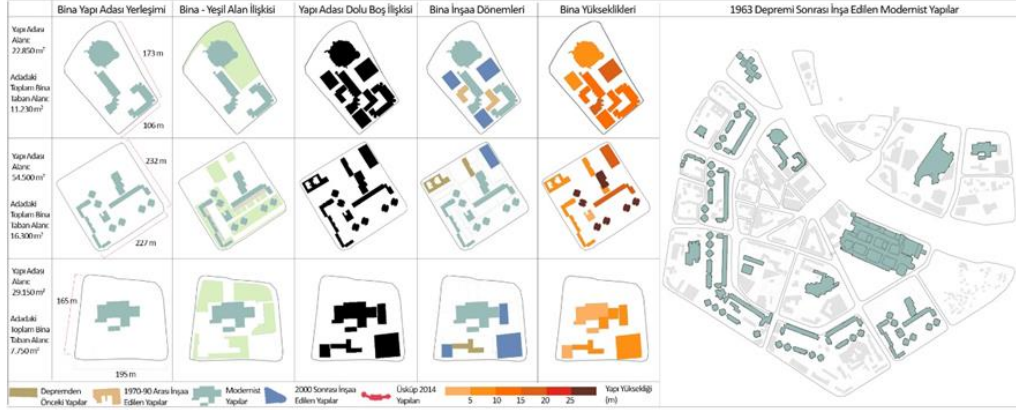
3. Üsküp Şehir Merkezinin İdeolojik Dönüşümünün Tipomorfolojik Analizi

Üsküp şehir merkezinin morfolojik dönüşümüne genel bir perspektiften baktığımızda 1963 yılı depreminden itibaren süregelen çeşitli ideolojilerin ışığında 'tamamlanamamış proje' olma durumunun devam ettiğini görmekteyiz. Sosyal, ekonomik ve politik yönden şehrin gelişim tarihine bakıldığında her daim bir tutarsızlık hakimdir; kesiklikler ve radikal kopmalar tekrar etmektedir (Bouzarovski, 2011). Bu kopmalar sonucu oluşan heterotopik parçalanmalar sırasıyla; depremden kalan eski tarihi şehir fragmanlarını takip eden brütalist yapılar; şehrin ön görülemeyen ihtiyaçlarına göre şekillenen diğer sovyet mimarisi; 15 yıllık bir durağanlık arkasına ekonomik ideolojilerle başlayan kendinden fragmanlı kentleşme ve son olarak da en başından bütünsel bir hedefe sahip olmayan, kent morfolojisine uyma gibi bir derdi olmayan Üsküp 2014 projesi mekansal müdahaleleri olarak sıralanabilir. Kent merkezine ait bu farklı fragmanlar ortaya çıkarıldıktan sonra her bir ideolojinin mekansal yansımaları tipomorfolojik olarak analiz edilerek kent parçalarını nasıl tanımladıkları anlaşılmıştır.

1963 depremi sonrası inşa edilen brütalist mimari üsluptaki yapılar incelendiğinde, orijinal dilden farklılaşmalar bile genel olarak Kenzo Tange ve takımının öngördüğü metabolist kent yaklaşımına uygun bir oluşum göstermektedirler. Bu doğrultuda, yapılar fiziksel olarak süreklilik göstermeseler bile yapı adalarına yerleşimleri ile mekansal ve işlevsel bir süreklilik oluşturmaktadır. Brütalist yapıların en belirgin özellikleri buldukları yapı adasının sınırlarından uzaklaşarak daha içeride konumlanmalarıdır. Bununla birlikte yapı adasını çevreleyen yaya ve araç yollarıyla aralarında kalan alanlar çeşitli yeşil alan ve sert zeminler ile tanımlı hale getirilmiştir. Özellikle zeminde çeşitli geçitler, pasajlar ve peyzaj öğeleri ile kamusal bir kent parçası oluşturulma yoluna

gidilmiştir. Brütalist üslupla birlikte heykelsi ve ayırt edici mimari imgeye sahip yapıların aynı zamanda işlevlerine göre kapladıkları taban alanları ve yükseklikleri de büyük çeşitlilik gösterir. Yapıların yüksekliğinin arttığı noktada tanımlı açık alanlar kullanarak çevre yapılar ve parseller ile verimli bir ilişki kurulur (Şekil 5).

Şekil 5 1963 sonrası inşa edilen modernist yapıların tipomorfolojik analizi

Deprem sonrasında ayakta kalan yapı dokusu incelendiğinde genel olarak neoklasik ve erken modernist üslupta bitişik nizamda yapılar inşa edildiği görülmektedir. Genel olarak kat yükseklikleri eşit olan yapılar, geleneksel 19. Yüzyıl Avrupa şehirlerinde olduğu gibi, caddelere homojen ve sürekli bir cephe tanımlarken yapı adası içerisinde de ortak kullanıma açık avlular olduğu gözlemleniyor. 1963 sonrasında planlanan masterplana göre inşa edilemeyen özellikle kuşağın iç kısmında bu geleneksel dokuyu takip eden bir yapılaşma gözlemlenmektedir. Mimari üslup olarak sovyet mimarisinin modernist ve postmodernist dokunuşları hakim olsa da, tam olarak eski dokuda gözlemlendiği gibi yapı adasının tamamen sarılması gözlemlenmemektedir. Belirli parseller boş bırakılmıştır. Kuşak üzerinde Şehir Duvarının yerleştiği yapı adalarına bakıldığında ise farklı bir durum gözlemlenmektedir. Merkezi planlanan ekonomiye sahip Yugoslavya gibi sosyalist ülkelerin ideolojisinde eşitlikçi bir toplum kurmanın aracı konut inşaatı ve tahsisi olarak görülmekteydi (Mariotti & Pencic, 2015). Buna referansla bu dönemdeki yönetim de sosyal konutlara ağırlık vererek Şehir Duvarı çevresinde bu yapılar benzer dilde konut yapıları inşa etmeye yönelmiştir. Üslup olarak sovyet modernist dilini sürdüren bu yapılarda yine tanımlı bir açık alan kurgusu gözlemlenmekle beraber Tange'nin zemin katında kurguladığı açık ve şeffaf yerleşim yerini keskin sınırlara bırakmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6 Depremden önce inşa edilen ve depremden sonra sosyalist ideoloji ve mimari yaklaşımla inşa edilen yapıların tipomorfolojik analizi

Daha önce belirtildiği üzere 1985-2000 yılları arasında kapsamlı bir yapılaşma faaliyeti gözlemlenmemektedir. 2000 sonrasında gelen yeni yapı katmanında belirgin bir şekilde

bulunulan koşulların projeksiyonun yetersiz ele alınması, kentin tamamlanamamış bir morfolojide kalmasına sebep olmuştur. Şehir merkezinde meydana gelen kopuk, fragmanlardan oluşan heterotopik düzen ise neoliberal dönemde başka ideolojilerin iktidarının mekansallaşması için yeni imkanlar sunmuştur. Üsküp'e özgü bu deneyim, günümüzde birçok kentin yüzleşmek durumunda kalabileceği ideolojik dönüşümlerin olası kaynakları, kent formunda ve yapı ölçeğinde yapabileceği etkileri ve heterotopik düzende kopmaları artıran dinamiklerin neler olabileceğine dair önemli veriler sunmaktadır.

Kaynaklar

- Amygdalou, K. (2019). 'Skopje 2014' and the return of history. In *The future as a project: Doxiadis in Skopje*, K. Amygdalou, K. Tsiambaos, & C.G. Kritikos (Eds.), pp.150-167. Hellenic Institute of Architecture.
- Birleşmiş Milletler. (1970). *Skopje resurgent*. New York: United Nations.
- Bouzarovski, S. (2011). Skopje. *Cities*, 28(3), pp.265-277. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2010.05.002>
- Foucault, M. (1984). "Des espaces autres" Of other spaces: Utopias and heterotopias. *Architecture /Mouvement/ Continuité*. Miskowiec, J (Trans.).
- Kolar-Panov, D., Simjanovska, V., & Mojanc'evska, K. (2007). *City regeneration policies and practices. Case study: Skopje*. In *The creative city: Crossing visions and new realities in the region*, N. Švob-Dokic' (Ed.), pp. 195–219. Institute for International Relations, Zagreb.
- Lozanovska, M. (2012). Kenzo Tange's Forgotten Master Plan for the Reconstruction of Skopje. *Fabrications*, 22(2), pp.140-163. <http://dx.doi.org/10.1080/10331867.2012.733159>
- Mariotti, J., Pencic, D. (2015). Changing perspectives of urbanity during socialism and after: The case of two neighborhoods in Skopje. *Studies in History and Theory of Architecture*, 3, pp.174-182. <http://sita.uauim.ro/3/a/34/>
- Martek, I., & Lozanovska, M. (2016). Consciousness and amnesia: The reconstruction of Skopje considered through "actor-network theory". *Journal of Planning History*, 17(3), pp.1-21. <https://doi.org/10.1177/1538513216680229>
- Mijalkovic, M., Urbanek, K. (2011). *Skopje- The world's bastard: Architecture of the divided city*. Klagenfurt/Celovec: Wieser.
- Risteski, L. S. (2016). Monuments and urban nationalism. The Skopje 2014 project. *Anthropology Magazine*, 16(3), pp.49-70.
- Tolic, I. (2019). *The protagonists of Skopje's reconstructions*. In *The future as a project: Doxiadis in Skopje*, K. Amygdalou, K. Tsiambaos, & C.G. Kritikos (Eds.), pp.40-49. Hellenic Institute of Architecture.